

Kívülről.

Megjegyzések Illyés Gyula «Katolikus költészet» c. cikkére a *Nyugat* április 1. számában.

1.

Nem régen napilapban voltam kénytelen polemizálni Dóczy Jenővel, polémiámnak értelme és végső foglalatja az volt, hogy ő a mai erdélyi lelket és gondolatot, a mi problémánkat, a transzylvánizmust azért nem érti s támadja nagy részben igazságtalanul, mert *kívülről* nézi, legmélyebb forrásait, élménygyökereit, legsajátosabb lelkirezdüléseit nem ismeri, idegen szempontot alkalmaz rá. Lehet, hogy erősen «hazabeszéltem», de bizonyos, hogy belülről beszélttem, egy különös lelkivilágba elmerülve, tényeit ismerve, értékeit szeretve, immanens alkatával számolva. Fészketem védtem, fészkünket — melynek felépítésében úgy, ahogy, egy kicsi sárgöröngydarab, vagy egy tollpihe odahordásával magam is résztvettem. Tudom, hogy raktuk össze, hogy béleltük ki ország- és világegés után ezt a fészket. Ezt az összerakást nem látta más úgy, mint mi. Legfeljebb kívülről, messziről. Nem látta, hogy telt meg az a fészek lassan étellel. Mi láttuk. Azt is láttuk: «Mily mélység egy üres madárfészek». (Prohászka.) Engem most őszintén megvallva, rendkívül érzékenyen érint éppen ezért és ezek után minden hideg, kiméletlen és idegenszempontú *kívülről-nézés*. Úgy érintene még akkor is, ha a kívülről-nézett «tárgy» nem volna annyira szívügyem, mint az, amelyet Illyés Gyula a *Nyugatban* «Katolikus költészet»-nek nevez, bírál, elítél és ki akar végezni. Sivárabb kívülről-nézését egy eszméiránynak, érzelmi közösségnek s kiváló képviselőinek — nem igen tapasztaltam még. Dóczy cikke a transzylvánizmusról szelíd és szerető és simogató írás volt ehhez mérve. Illyés Gyula cikke látszólag egyszempontú, de a valóságban telve van könnyen felfedezhető ellentmondásokkal, látszólag tárgyilagos, a valóságban súlyos a priori ellenszenvvel terhelt, látszólag a «világnézettelen» irodalom és művészet fenséges köntösében jár, a valóságban ezzel a köntössel takarja el a saját világnézetét.

2.

Bocsánatot kérek azoktól, akik ezt az írást olvassák, hogy mielőtt tovább fűzném gondolataimat, egy egészen szubjektív vallomást teszek. E vallomás után azt remélem, hogy Illyés Gyula szemében is, ha egyebem semmim sem, «*lirai hitelem*» lesz talán s ezen a címen hozzászólási jogom a kérdéshez. Protestáns vagyok s még hozzá erdélyi protestáns. Nem rendületlenül hívó, hanem kereső és vergődő lélek s fájdalmasan irigye azoknak, akik rendületlenül tudnak hinni, akár protestánsok, akár katolikusok. Engem is «debilincsel a küzdelem», de nekem nem «gyanús a kész világszemlélet», miért volna gyanús? A megtalálás boldog diadala és mámoros öröme miért volna gyanúsabb és kevésbbé művészi, mint a keresés és a kétely gyötrelmes gyönyöre? Ha ez így volna,

ebből a leglogikusabb, de egyúttal a legfalanszteribb következtetés az volna, hogy Goethe Prometheus-a benne maradhatna a világirodalomban, Szent Ferenc Naphimnuszát pedig ki kellene irtani abból, hiszen az már nem keresés, hanem megtalálás és milyen megtalálás! Erdélyi protestáns vagyok és ismétlem: kereső lélek, mégsem gyanús nekem a «kész» világszemlélet, annál kevésbbé az, mert igazi írónak, amilyeneknek én tartom az Illyés Gyula által kivégzetteket, nincs és soha nem is lehet olyan értelemben «kész» világnézetük, hogy megölje bennük a művészt. A katolicizmus, mint minden világnézet, egyiknek nyög, másoknak szárny, aszerint, hogy milyen a lélek, mely kereteiben elhelyezkedik. A magyar katolikusságnak pedig dicsőségére válik, hogy viszonylag irodalmilag terméketlen mult után olyan szellemeket és művészeket termelt ki magából, amilyen Prohászka, Sík Sándor és Mécs László. Erdélyi protestáns létemre, nagyon is lehet, hogy én is *kvülről* szólok a kérdéshez az illető művészek, a vallásos élmény és annak kifejezési formája szempontjából, de egészen bizonyos vagyok benne, hogy még így is sokkal inkább *belül* vagyok a problémán, mint Illyés Gyula. Kereső létemre igen közelről volt alkalmam hallgatni a boldog megtalálás orgonahangjait, (vajjon Bach nem volt művész?) protestáns létemre mély barátságok és hatalmas találkozások töltötték meg lelkemet a katolikus misztika illatával. És egészen fiatal koromban holtigtartó szabad rabja lettem annak a Prohászkanak, akinek egész élete-műve egyetlen óriási líra s irodalmi munkássága, ez a gigászi rapszódia, «egyenetlenségében» is felér száz másodrendű versíró poéta minden művével. Ezt a generációkat ihlető geniust, akinek nem egyházvédelmi, de tisztán lelki építő hatása, szintetikus erejénél fogva bizonyára nagyobb lesz a Pázmányénál, — ezt Illyés Gyula öt mondatban könnyedén és fölényesen «elintézi». Vajjon mi ez? A legteljesebb elfoglaltság, vagy a legteljesebb tájékozatlanság? Nevetnem kellett, nem tehettem egyebet. Erdélyi protestáns létemre.

3.

Katolikus költészet. Vessük fel a kérdést: van-e ilyen egyáltalában? Szabad-e ilyenről beszélni? Szabad-e mint fogalmat irodalmi kérdésekben felhasználni? Szabad-e költőket ilyen szempont szerint osztályozni, csoportba tömöríteni, másokkal szembeállítani? Jóra vezet ez? Nem a felekezeti szűkekléséget, elzárkózást jelenti az ilyen eljárás éppen azon a területen, ahol a legteljesebb humánumnak kellene érvényesülnie? — Katolikus irodalom, mint irodalomtörténeti fogalom, mint az elzárkózás kategóriája valóban megszükkítésnek tetszik, majdnem olyannak, mint: katolikus tudomány. Bár nem sokkal nagyobb megszükkítés, mint sok más fogalom és kategória és idegen szempont, mellyel az irodalomtörténet eddig is operált, ma is operál. Kétségtelen az, hogy a költő akkor igazi költő, minél nagyobb és melegebb öleléssel — igaz: minél *tisztább* öleléssel is — szorítja szívéhez az egész világot. A költő a *szívárványhíd* mindenfajta szakadékok felett. Átível az örvényeken. Át kell ivelnie, hogy igazi poéta lehessen. De az is bizonyos, hogy valahonnan el kell indulnia. Egyik partról kezd nőni a szívárvány, aztán lassan áthajlik a másik partra. Világokat köt össze, de kiindulási pontját nem tagadja meg. Ez a kiindulási pont az én érzésem szerint a *világnézet*, a szívárványív innesső partja, a genezis oldala. Nincs mért sem szégyelni, sem kárhozthatni a művészi alkotás legmélyebb gyökereit, a szívárványhíd kiindulópontját. Ezek nélkül üres, aszott, zörgő formalizmus minden művészet.

A gyökerek és a kiindulópont értelmében tehát igenis lehet beszélni katolikus költőről, vagy protestáns költőről és költészetről. Nem lehet beszélni a szeparatizmus értelmében. Jaj annak a költőnek, aki *csak* katolikus költő, vagy *csak* protestáns költő volna, mert akkor nem volna költő többé. Ezt körülbelül így látja Illyés Gyula is. Tehát, ha jól értem : valami ilyen gyöker-kutatást akar cikkének címével is bejelenteni. A katolikus szellem hatását, megnyilvánulását költészetünkben, és pedig legújabb költészetünkben keresi. Mivel azonban a katolikus szellemet, sőt általában az inspiráló vallásos szellemet átélni nem tudja, természetes, hogy vagy nem találja meg, vagy ha megtalálja, csak ócsárló és elítélő szavakat talál reá. A látszólag higgadt gondolatmeneten néha egy-egy gúnyos hanghordozásban átsüt valami ősi ellenszenv. Az ember néha nem tudja voltaképpen mitől boldogabb ez a kritikus : attól, hogy kimutathatja : a katolikus költészetben tulajdonképpen nincs katolikus vonás, vagy hogy túlsok benne a katolikusság? Mit szeretne, mit kívánna, hogy mi legyen ebben a katolikus költészetben? Úgylátszik egy percre, mintha annak örvendene, ha hasonlítana a mi katolikus poézisünk a francia új-katolikus költészethez, melyben persze az a legnagyobb dolog, hogy elszakadt lélekben az egyháztól és állítólag bensőségebb. Ez legalább szempont volna. De ha figyelmesen olvassuk Illyés Gyulának a francia katolikus költészetről írt különben alapos tájékoztatását (azt hiszem, jobban ismeri, mint a magyart !) kiderül, hogy fintort vág arra is, s amit félig-meddig ajánlana, kissé fanyar legyintéssel otthagya. Mit akar tehát? Én azt hiszem, nem annyira látni, mint inkább ütni akar.

«Ellenszenves a párt, mely utat akar szabni a költőnek, de izgatottan és meleg rokonszenvvel figyelem a költőt, aki közösséget keres, helyet talál, vállal és föloldódik, testvére van millió ! és otthon beszél. Még bukásában is közösséget látok, mentem a kudarcot : oly nagy volt a vállalkozás ! Izgatottan követtem a háborús és forradalmi nemzedék két kitűnő tehetségének, Barta Sándornak és Komját Aladárnak költői útját, akik kommunisták lettek. Eltűntek szemem elől. Mi lett a sorsuk? Milyen eredmény, milyen tanulság? *Ilyen szempontokkal közeledtem a másik véglethez is.*» Így Illyés Gyula. Engedjen meg, az utolsó mondatot ebből az idézetből *nem hiszem*.

Ha így lett volna, akkor Illyés Gyula nem idézett volna kizárólag Sík Sándor ifjúkori szárnypróbálgatásaiból, nem ment volna el az érett poeta súlyos zengős nagy kötetei, kivált a két legutóbbi : a Sarlósboldogasszony, meg a Fekete kenyer mellett. Akkor — ha egyáltalában volna érzéke az ilyesmire — észrevette volna, micsoda hihetetlen gazdag erei és forrásai nyíltak meg a vallásos költészetnek, a katolikusnak különösen, a *belmisszió* csodálatos világában. Micsoda lehetőségei és micsoda alkotásai a csendes léleképítésnek a költészet eszközeivel is ! Hol van mindez már Adytól és az ő világától ! És hol van Adytól Mécs László, akinek lehettek régebben és lehettek most is adysfordulatai, de lényegében ő is egy teljesen új világot ábrázol : a «szétszóródás *utáni*», kisebbségi magyarság lelkületét. Katolicizmusát, szociális megrendüléseit, egész vívódó egyéniségét ez az új magyar sors determinálja. Ez rendeli vándorszínész sorsa és ez avatja profétává. Sok mindent lehet szemére hányni, az őszinteség hiányát nem lehet és nem lehet a széttépett magyarság partjai közé szívérványhíd gyanánt feszülő *misszióját*. Illyés Gyula csak a színészt látta benne, az apostolt nem látta. Mécs Lászlónak vannak rossz versei, de Mécs Lászlónak vannak olyan csúcsai, amelyekre nem fog feljutni sohasem Illyés Gyula, sem én, sem más, még négykézláb sem, nemhogy sas-szárnyon, mint ő.

Ezek a költők igenis katolikus költők és mégis *mindnyájunk* költői. Egy sort nem olvastam sem Síknál, sem Mécsnél, ami az én protestáns alapérzésemet, lelkem ősgyökereit sértette volna. Elindult a szívárvány az egyik partról, a saját partjáról s áthajlott a másikra és ő maradt és mégis *mindenkien* lett. Csak azé nem, aki behúnyta a szemét és a kezét ütésre emelte. Pedig hiábaavaló, a szívárványt nem lehet megütni.

Illyés Gyula cikkében többször ismétlődik gúnyos hangszúllyal ez a szó: *szolgálat*. Gyűlöli azokat, akik a költészet által valamit *szolgálnak*. Nem tudja, hogy a legmélyebb vallásos élménynek középponti gondolata éppen a szolgálat. Nem tudja, hogy a vallásos inspirációjú poézisnek is ez a legszentebb jelszava és titkos szállóigéje. Nem párt, nemcsak felekezet, nemcsak szűkkeblű program szolgálat. Hanem az ember szolgálatában abban a kicsiny, vagy nagyobb körben, ahova a sors állított. És Isten szolgálatában így. Imádja önmagát és a költészet vélt szuverénitását, akinek tetszik.

De áldott az, aki a költészet útján *szolgál*.

Reményik Sándor.

Szekfű Gyula: Magyar történet. A tizenkilencedik és huszadik század. (Hóman-Szekfű: Magyar Történet. VII. kötet.)

Zárókötetéhez érkezett a munka, amely közel negyven évi szünet után újra — az eddigieket, alaposságban és művészi szépségben felülmúlva, — összefoglalóan adja elő a magyar nemzet történelmét. Ez: a Hóman-Szekfű *Magyar történeté*-nek a XIX. századról szóló kötete.

Magyarországának és a magyar nemzetnek szomszédaihoz viszonyított súlya a XIX. század folyamán is több ízben változott. A napoleoni háborúk tüzeiben elolvadt a Habsburg-birtokok jelentékeny része, a megmaradt cseh és alpesi tartományokhoz képest felülmúlt a Kárpátoktól övezett ország fontossága. Sokan hitték, hogy Magyarország lesz a monarchia súlypontja. E nézet elhalványult 1815 után, de a magyar nemzet tekintélye ellenség és jóbarát szemében továbbélt még évtizedekig. 1849 után az abszolútizmus rossz indulattal nézte a magyarság komor magatartását — de Schwarzenberg nem aggódott, utódai pedig bíztak egy ideig, hogy mellékes színfoltként észrevétlenül marad ez a sötétség az aranyos ábrádon: a né-

met birodalomra s talán az egész Itáliára kiterjeszthető Habsburg-uralom képén. 1859 és 1866 után nem lehetett elnyomatásban tartani a magyarságot, bár erről Ausztriában talán csak Ferenc József volt mindvégig meggyőződve. Ezért a nemzet az alkotmányra támaszkodva maga intézhette sorsát országosan, mint 1848 előtt a rendiség védelme alatt a vármegyék szűkös körében.

Szekfű munkájának központi problémája az, hogy miképpen használta föl a magyarság ezt a lehetőséget. Nem mellőzi a külpolitikát és a világ szellemi, társadalmi és gazdasági helyzetét, de előtérben mindig az a kérdés lebeg: hová emelkedhetett volna a magyar nemzet hozzáértő, igazi fajszeregetől hevített férfiak vezetése alatt és milyen a valóságos fejlődés ehhez a lehetőséghez hasonlítva.

Megmutatja az ideált, amelyhez történelmünket mérni. «Széchenyi elveinek diadalában hinnünk kell.» — «A régi magyar, független államiság... ott él a nemzeti közösség minden tagjának szívében, bár nem egyszer óvatosság tényeitől elfedve.» — Megjelöli a mai nemzedék föladatát, amely az ő nézete szerint bizonyára föladat volt a letűnt korok gyermekei részére is: «öntudatos, politikailag ítéletképes,